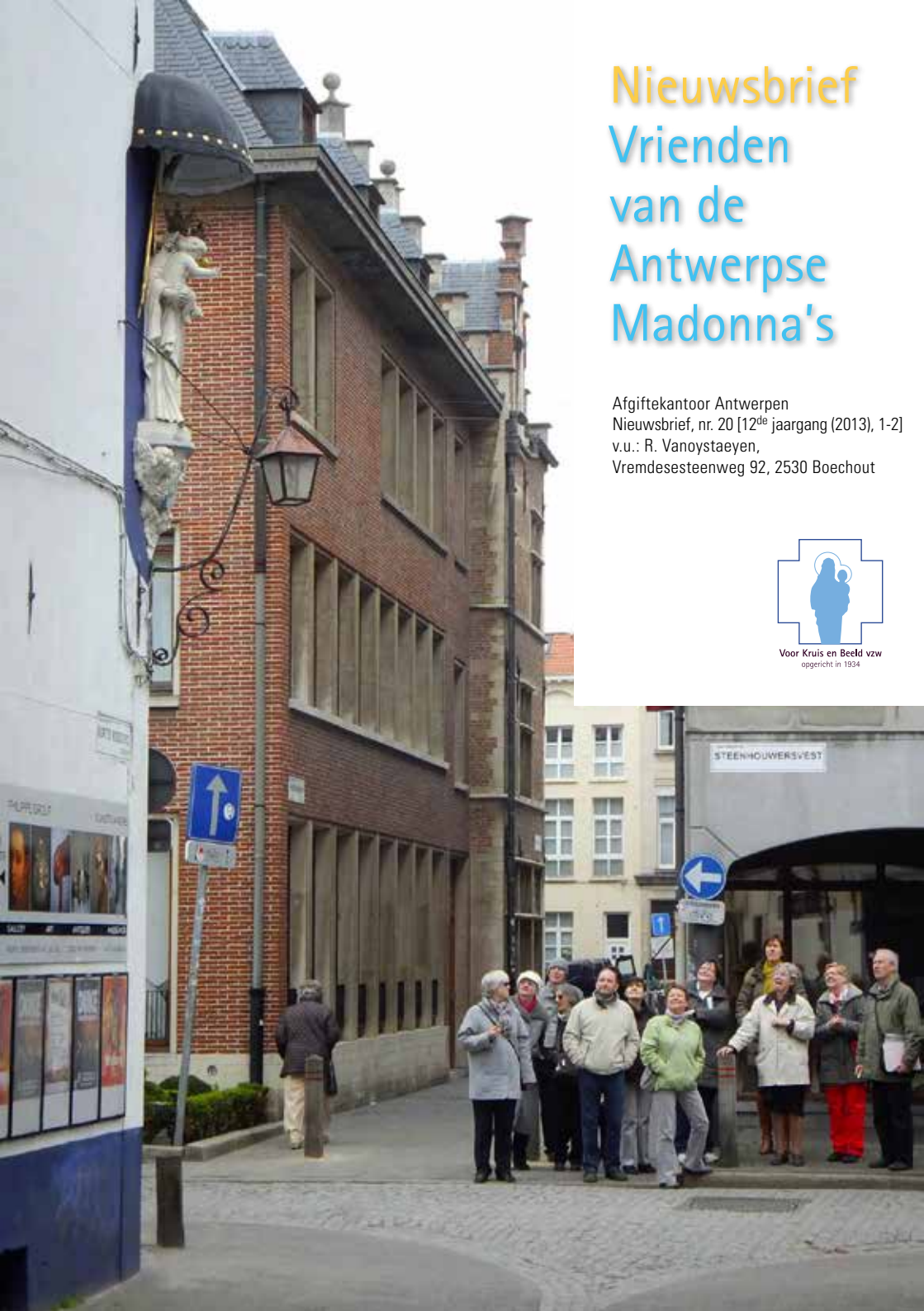

Nieuwsbrief Vrienden van de Antwerpse Madonna's

Afgiftekantoor Antwerpen
Nieuwsbrief, nr. 20 [12de jaargang (2013), 1-2]
v.u.: R. Vanoystaeyen,
Vremdesesteeweg 92, 2530 Boechout

Voor Kruis en Beeld vzw
opgericht in 1934

Inhoud

Paula Sörnsen	
3	<i>Voorwoord</i>
Wim Strecker	
4-5	<i>Spotlight '1814-2014'</i>
Wim Strecker	
6-7	<i>Onze-Lieve-Vrouw met Kind van de Keizerskapel</i>
Paula Sörnsen	
8	<i>Sint-Jacobsmarkt 43</i>
Paula Sörnsen en Wim Strecker	
9	<i>Vordering van werkzaamheden</i>
Wim Strecker	
10, 24	<i>Ontdek een vredesduif, maar ook een draak, bij de kapucijnen</i>
Paula Sörnsen	
11	<i>'Sint-Antonius abt' in de Sint Antoniusstraat 70 Antwerpen</i>
Redactioneel	
11	<i>Meldingen</i>
Wim Strecker	
12-13	<i>Een 350 jaar oude tante, haast doodgeknuffeld</i>
Jos Dobbeleers	
14-20	<i>Het trio van Sint-Andries (Antwerpse processiemadonna's, 2)</i>
Paula Sörnsen	
21	<i>Erfgoeddag 2013</i>
Redactioneel	
22-23	<i>Vrienden van de Antwerpse Madonna's</i>
23	<i>Publicaties</i>

Info en colofon

Vrienden van de Antwerpse Madonna's ondersteunen Voor Kruis en Beeld vzw (Kardinaal Mercierlei 7, 2600 Antwerpen), bij de projectrestauraties van Antwerpse Onze-Lieve-Vrouwe- en ander heiligenbeelden en hun bijwerk: *de Madonna van de Lange Koepoortstraat 16, hoek Zwartzustersstraat, het beeld van de H. Antonius in de Sint-Antoniusstraat en de Piëta van de hoek Rijkenhoek en Scheldeken*.

Een financiële ondersteuning is welkom op onze projectrekening: **BE10 0000 0000 0404** van de Koning Boudewijnstichting, Brederodestraat 21, 1000 Brussel en de mededeling: "**LJ1870 – Voor Kruis en Beeld, Antwerpen**" – (Ter info, BIC-code: **BPOTBEB1**)

- Drie soorten ondersteuning: 40 euro, 125 euro en 250 euro verhogen onze mogelijkheden tot verfraaiing en het behoud van de beelden, waarvoor dank. Financiële aftrekbaarheid wordt u toegekend vanaf 40 euro.
- Legaten voor de werking van de vereniging zijn steeds welkom; raadpleeg uw notaris.

Website: www.verbeelding.be – E-mail: info@verbeelding.be

Op de voorkaft: gegidste wandeling tijdens de Erfgoeddag 2013 (foto WS)

Fotoverantwoording: alle foto's © Wim Strecker (WS), tenzij anders vermeld. – Lay-out: Wim Strecker

Beste vrienden van de Antwerpse Madonna's,

Wie durft het aan om onbevangen uit te kijken naar wat morgen brengen zal? Open uw TV, uw krant: onheil voor velen! oorlog! honger...

Tenzij ergens een mens, en nog een, en nog een, door zachtmoedigheid en schoonheidsgevoel gedreven tegen die stroom in gaat leven.

Zo zijn wij deze zomer gestart, genietend van de natuur die terug zijn mooie kleuren bovenhaalt en de zon laat schijnen over groot en klein. Dit lichtere gevoel maakt het ook gemakkelijker nieuwe plannen te smeden, het werklijstje dat ligt te wachten verder af te werken... in dit nummer kun je ontdekken wat werd gerealiseerd en wat nog gaat gebeuren.

Deze nieuwsbrief zal het enig exemplaar zijn dat jullie dit jaar in je brievenbus zult vinden. Intussen werken we eveneens aan een brochure voor ons project 1814-2014. De contacten die we reeds gelegd hebben brengen de meimand 2014 als startpunt in het vooruitzicht terwijl oktober – eveneens een Mariamaand – het vervolgstuk zal zijn.

Wij hopen jullie terug te ontmoeten in september 2013 bij de volgende inhuldiging (zie uitnodiging in bijlage).

Onze oprechte dank voor uw steunende medewerking waardoor onze energie gevoed wordt.

Het ga jullie goed!

*Paula Sörnsen
Voor Kruis en Beeld*

In 2014 zal het 200 jaar geleden zijn dat Antwerpenaren, na een periode van Franse overheersing en een anti- of moeizaam religieus klimaat, de Madonna's en andere heiligenbeelden op straat 'herstelden'.

Deze gevel- of zuilbeelden waren onder het revolutionair bewind vanaf 1797 verwijderd, maar zij die geborgen waren tot betere tijden aanbraken, zouden in mei 1814 door de burengenootschappen op korte tijd worden herplaatst.

Het was een ongecoördineerd gebeuren, ieder werkte op eigen houtje, maar het toont aan dat men de bezettingsperiode snel wou vergeten om terug te keren naar wat men eertijdskende. De feestelijke vieringen die sommige gebuurten organiseerden doen dan ook denken aan een bevrijdingsroes, en zo zal het ook wel zijn aangevoeld.

De minder fortuinlijke stukgeslagen beelden werden op sommige plaatsen hernieuwd, zo bleef deze herstelcampagne duren tot in 1815 en later.

En vergeten deed men niet. Na 50, 75 en 100 jaar gingen de Antwerpenaren telkens een speciale viering houden, met opsmuk, processies en feesten. Alleen 1914 viel uit het rijtje, de Eerste Wereldoorlog verstoorde de geplande feestelijkheden.

Na 200 jaar is het maatschappelijk klimaat fel veranderd, het Ancien Régime is dood en vergeten, behalve voor een erfgoedvereniging als Voor Kruis en Beeld. Zij heeft immers de instandhouding van zulke beelden tot doel, en wat is dan beter dan de geschiedenis vandaag te actualiseren met een nieuwe viering? Omdat de grootse, door iedereen gedragen

feestprogramma's van weleer al decennia niet meer tot de realiteit behoren, gooien we het vandaag over een andere, meer bescheiden boeg. Wat allemaal staat te gebeuren leest u in een volgende nieuwsbrief (of op de website), maar één tip van de sluier kan hier al worden toegelicht.

Het verhaal van 1797–1814 en erna – het verdwijnen en opnieuw verschijnen van de religieuze beelden – kan met kleine aandachtspunten ('spotlights') in een erfgoedcollectie (musea, bewaarbibliotheken, archieven, kerken e.a.) worden toegelicht. Geen grote tentoonstelling dus, maar een keten van deze aandachtspunten moet hetzelfde werk doen. Bij een stadswandeling kunnen de locaties één na één worden aangedaan, met – niet te vergeten – extra aandacht voor een aantal gevelbeelden op het parcours. Een begeleidende publicatie zal als leidraad voor de individuele bezoeker of groep worden voorzien.

Reken op het ontdekken van verrassende en sinds mensenheugenis niet meer getoonde objecten, die binnen deze geschiedenis hun plaats zullen vinden.

Hierna een voorproefje.

Spotlight 'Onze-Lieve-Vrouw van de Werken'

In 1814 werd door de Fransen opdracht gegeven om de nabije omgeving van de versterkte vesting te slopen. Een Onze-Lieve-Vrouwebeeld in de gevel van een hoekhuis op weg naar Sint-Willibrords verdween hierbij.¹ De 'beeldschender' die in januari 1814 zijn werk deed brak evenwel bij de sloop ervan zijn 'bil' (zijn been).² Na het vertrek van de Fransen zou men dit gegeven aangrijpen om er een 'monumentje' van te maken. Het oude (of een ander?) beeld werd op de plek herplaatst in een nis op een pijler, eronder kwam een opdrachtplaat met chronogram. Bij de 19de-eeuwse stadsuitbreiding en sloop van de

Spaanse omwalling verdween deze Madonna, het geheel kwam in het 'Museum van Oudheden' in het Steen terecht. Génard nam het op in zijn catalogus³ en een oude prentbriefkaart⁴ toont de opstelling.

Twee objecten ervan bestaan nog, de nis en de plaat. Het beeld is nu niet meer te traceren. Het medaillon wordt bewaard in het depot van het Museum Vleeshuis en de beeldnis in het depot van Voor Kruis en Beeld.

Wie kent nog het verhaal dat achter deze twee, momenteel verspreide, objecten schuilgaat? De 'spotlights' zullen ze weer samenbrengen en een vergeten stukje Antwerpse geschiedenis in herinnering brengen.

- 1 A. Thyssen, 'Antwerpen vermaard ...', Antwerpen, 1922, p. 312-314 - nr. 562, Statieplein.
- 2 J.F. en J.B. Van der Straelen, 'De Kronijk van Antwerpen 1770-1817', 8 (1803-1817), Antwerpen, 1936, p. 135 (14 januari 1814).

- 3 P. Génard, 'Catalogue du musée d'antiquités d'Anvers', Anvers, 1894, p. 95 - Série E [Objets en bois], nr. 153.
- 4 Zaalzicht in het Steen. Verzameling Wim Strecker (Voor Kruis en Beeld).

Onze-Lieve-Vrouw met Kind van de Keizerskapel

Wim Strecker

Het beeld van het inkomportaal van de voormalige Sint-Annakapel aan de Keizerstraat kwam in juni 2013 terug uit het restauratieatelier. In afwachting van de renovatie van de poortomlijsting is het tijdelijk binnen, op ooghoogte, tentoongesteld. Het is de moeite het daar nog tijdens het toeristisch seizoen te gaan bekijken, de kapel is dan geopend in het week-end.

De restauratie gebeurde in opdracht van de eigenaar en werd uitgevoerd door Paul Dekker. De actuele ingreep was nodig omdat al sinds de zomer van 2009 Maria's linkerhand ontbrak. Delen ervan werden destijds letterlijk van de straat geraapt door een attente voorbijganger, ze konden geïntegreerd worden bij het plastisch herstel. Maar de restaurator zag zich voor moeilijker problemen geplaatst. Zo moest hij met lede ogen vaststellen dat bij een vorige ingreep¹ niet alleen ontbrekende

delen (rechterarm van Jezus en onderste deel van het kleed van Maria) met epoxyhars werden hersteld, maar het hele beeld ook werd opgevuld met een specie van epoxy en steenbrokken. De vochtuishouding van het holle terracottabeeld werd hierdoor irreversibel tenietgedaan, een danig te betreuren toestand. Zo kon niet voor een 'ademende' afwerkingslaag worden gekozen, maar moest het beeld noodgedwongen, tegen alle goede praktijk in, worden afgewerkt met een vochtwerende verf.

Bij de vorige restauratie werd blijkbaar voor het plastisch herstel van het gebaar van het Jezuskind teruggegrepen op een nog oudere

1 "Boven de prachtige barokpoort van de Sint-Annakapel prijkte tot voor kort een zeer mooie, zittende Lieve Vrouw, met kindje op de schoot. Een madonna in potaarde, in 1814 gemaakt door beeldhouwer Eyckmans. Ditmaal geen reden om te treuren, want deze prachtige Lieve Vrouw zal in de toekomst terug in haar vertrouwde nis geplaatst worden. Eerst dient een reeks instandhoudingswerken aan de gotische kapel zelf uitgevoerd te worden. Deze werken werden in het voorjaar 1981 door de Antwerpse raad goedgekeurd. Ondertussen werd echter het Lievevrouwebeeld alvast door de stad in eigen beheer gerestaureerd. Het resultaat is prachtig. In de ontvangstkamer van de witte paters, die naast de kapel wonen, wachten Maria en Jezus nu het moment van hun terugkeer naar de Keizerstraat af. Vermeldenswaard is wel, dat het beeld in tweeën brak toen het werd verwijderd. Binnenin bleken mensenbeenderen te zitten. Relikwieën of gewoonweg versteviging van het beeld? Een open vraag?" [Piet Schepens, 'Antwerpse madonna's (binnen de leien)', Antwerpen, 1981, p. 188].

herstelling. Dat valt op te maken uit een vergelijk van historische foto's. Maar de alleroudste iconografische bron, een foto van Edmond Fierlants uit 1860², toont dat deze interpretaties fout waren.

Vandaag lijkt het of het Kind wenkt, in feite

² De foto toont het beeld niet in detail, wel de hele kapel. Bij uitvergroting is het zegend gebaar onmiskenbaar.

Onder: detail uit een foto van 1860 door Edmond Fierlants, Jezus zegent de voorbijganger (exemplaar Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, K 11889, 'Monuments Religieux'). Rechtsboven: Na opeenvolgende 20ste-eeuwse restauraties verdwijnt het zegend gebaar en wordt het wenkend.

Foto's van de actuele toestand, Wim Strecker, 23 juni 2013.

Stadspastoraat 'De Loodsen' huist op de Sint-Jacobsmarkt 43. Het gebouw is door velen onder ons bekend, omdat wij er school liepen in onze jeugdjaren. Toen waren het de zusters Apostolinnen¹ die getracht hebben ons tot volwaardige volwassenheid te brengen.

Reeds 20 jaren zijn het dus 'De Loodsen', Stadspastoraat Antwerpen, die werken aan verschillende armoede-projecten² ... misschien niet wereldschokkend, maar toch een klein wonder omwille van de inzet van vele vrijwilligers.

De Loodsen vierden deze verjaardag op 25 mei 2013.

Om bij deze viering niet te ontbreken besliste Voor Kruis en Beeld het gevelbeeld een restauratiebeurt te geven. Deze 'Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen', van de hand van Herman De Cuyper, werd gegoten in witte kunststeen en dateert van ca. 1956.³

Het duo David Natidze en David Khmaladze⁴ heeft de klus geklaard en het elegante beeld mag er gezien worden.

Spijtig dat de gevel niet kon behandeld worden want dan zou het een prachtig geheel geweest zijn. Maar spaarpotten worden aangesproken tot de bodem bloot komt te staan, en na voldoende adempauze kan men later terug aan de slag.

info@deloodsen.be – www.deloodsen.be – of 03 234 05 11

- 1 De Congregatie van de Zusters Apostolinnen –eigenlijk Congregatie van de Zusters van de Onbevleete Ontvangenis- werd in 1680 gesticht te Antwerpen door de 'godvrezende dochter' Agnes Baliques (1641-1700).
- 2 Armoedeprojecten: 't Vlot (straatpastoraat); Platform Noodhulp onder Protest (met het geven van voedselpakketten...); De overzet (opvang voor een beperkte termijn van mensen zonder papieren die ziek zijn); en Harmattan (ontmoeting en Nederlandse les voor wie in de officiële cursussen uit de boot valt).
- 3 Het beeld is gesigneerd 'H DE CUYPER', op de voetplaat rechts, maar niet gedateerd. In het *Museum Herman De Cuyper*, Mechelsesteenweg 249, 2830 Blaasveld (Willebroek), bevindt zich een kleine ontwerpschets in gips van dit gevelbeeld (inv. nr. B83).
- 4 Twee Georgiërs die na hun opleiding aan de Antwerpse Academie in onze stad zijn blijven plakken.

Vordering van werkzaamheden

Paula Sörnsen en Wim Strecker

De restauratie van het beeld Lange Koepoortstraat en Zwartzustersstraat was reeds afgewerkt sinds 20 november 2012. Na toezegging door de Vlaamse Gemeenschap van de subsidie voor het werk aan de console, is deze verder afgewerkt. Wij vragen E.H. Scheelen het beeld en de aanwezigen te zegenen eind september 2013. (Zie uitnodiging in bijlage).

Het houten piëta-beeld van het hoekpand Rijkenhoek en Scheldeken is nog in het restauratie-atelier en zal verder afgewerkt worden. Onder de latere overschilderingen zit een heel expressieve voorstelling verborgen met een rijk kleurenpalet en fijne detailleringen, zoals bloeddruppels die uit de wonden van Jezus lopen. Opmerkelijk was ook de vondst van een merkteken (?) of meesterteken (?), een vijfpuntige ster. Voorlopig is dit gegeven nog niet te duiden. — Foto's Noortje Cools, mei 2013

Het metalen baldakijn wordt apart behandeld. Studenten van de TNA Londenstraat zorgen hiervoor.

Ontdek een vredesduif, maar ook een wrede slang, bij de kapucijnen

Wim Strecker

De tuin van het kapucijnenklooster aan de Korte Winkelstraat (bij de Ossenmarkt), bereikbaar via een ingang aan de Italiëlei 98A (nabij de Van Boendalestraat), is voor vele Antwerpenaren niet zo bekend. In de gebouwen achterin is Pax Christi Vlaanderen gevestigd, zodat dit stille plekje op werkdagen overdag vrij kan worden bezocht.

Je kan er enkele beelden aantreffen die eertijds door de paters werden geplaatst of herplaatst, maar ook een recente creatie.

Het Franciscusbeeld dat de bezoeker verwelkomt aan de ingang werd vorig jaar op 3 oktober ingehuldigd door Annemarie Gielen, algemeen secretaris van Pax Christi, en gezegend door Gust Koyen, minister provinciaal van de Vlaamse kapucijnen. Het is daarmee de nieuwste aanwinst van het Antwerpse religieuze beeldenpatrimonium. Dit 'Vredes-testament van Sint-Franciscus van Assisi' is achteraan gesigneerd 'Jan Kets 2012'.

De nieuwe creatie is niet de enige frisse wind in de recent volledig opgeknapte tuin. In juni 2013 behandelde David Natidze in opdracht van de kapucijnen de historische Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen¹, die jarenlang zonder zorg was gebleven. De voorstelling uit het midden van de 19de eeuw is in Antwerpen nog de enige getuige van dit type met grote maansikkel en draakachtige slang.² Naderhand

verschuift het karakter naar de meer neutrale beelden zoals er een op de hoek Paardenmarkt en Rodestraat is te zien.³

Het natuurstenen beeld was groezelig maar nog in degelijke staat, hoewel de rechterhand van Maria ontbrak en ook vingers van de linkerhand. De ontbrekende hand is volledig vernieuwd, de linkerhand werd plastisch aangevuld. Ter eindafwerking werd Maria's kroon verguld.

Op de achterkaft van dit nummer zijn foto's van het fraaie resultaat te bewonderen.

1 Jos (J.B.) Devos, 1859. Zie: *'Madonna- en heiligenbeelden in de Antwerpse binnenstad'*, Antwerpen, 2010, p. 81 e.v.

2 Jan Van Arendonck (1822-1881) vervaardigde een beeld van dit type voor het hoofdportaal van de Kathedraal aan de Handschoenmarkt n.a.v. de Mariahulde in 1854-1855. Het verdween kort voor 1902. Maria, gekroond en voorzien van een schijfvormig aureool, wordt rechtopstaand voorgesteld. Ze richt haar hoofd naar beneden en de armen naar voor. Op de voetplaat

rust een opgerichte maansikkel. (cf. foto Fierlants, 1860). Ook de verdwenen Onze-Lieve-Vrouw van de hoek Minderbroedersrui en -straat uit 1856 was van dit type. - cf. *Madonna* (2010), p. 159.

3 Paardenmarkt 104 - Jacques De Braekeleer, 1855. Zie: *Madonna* (2010), p. 177.

'Sint-Antonius abt' in de Sint Antoniusstraat 70 Antwerpen

Paula Sörnsen

In onze publicatie van 2010 *'Madonna en heiligenbeelden in de Antwerpse binnenstad'*, p. 204 lezen we: "*Nabij de Kammenstraat, ongeveer ter hoogte van de locatie van het huidige beeld, leunde tot 1886 een wijkpomp tegen een gevel aan. De pijler droeg het jaartal 1725 en was bekroond met een levensgroot beeld van de heilige Antonius abt. De sculptuur werd in de Franse periode (ca. 1797) van de pomp genomen en in 1814 herplaatst. Als in 1886 de wijkpomp werd weggenomen kwam het beeld op de eerste verdieping aan de huisgevel en verhuisde sindsdien niet meer.*"

Dit gevelbeeld — met historische waarde voor onze stadsgeschiedenis — ondergaat sinds jaren de nadelige invloed van weersomstandigheden. Er werd dan ook besloten over te gaan tot restauratie ervan. Verscheidene restaurators werden aangesproken en het aanvraagdossier werd aangeboden aan de Provincie.

Meldingen

- De Madonna aan de gevel van het vroegere Van Celstinstituut (Italiëlei 88), is bij de nieuwbouw- en renovatiewerken aan de panden, helemaal opgeknapt.
- Het is nog even wachten op het heraanbrengen van de historische gevelpui en ook de Madonna op de hoek Leeuwenstraat en Reyn- dersstraat. De ruwbouw is al een geruime tijd opgeleverd. (situatie eind augustus 2013).

Een 350 jaar oude tante, haast doodgeknuffeld

Wim Strecker

Twee beelden van gesloopte panden in de binnenstad die al geruime tijd in behandeling zijn in de restauratieafdeling van de 'Academie', gaan in het nieuwe cursusjaar 2013-2014 onder een ander statuut vallen.

Uitgerekend in het jaar van haar 350-jarig bestaan onderging de eerbiedwaardige instelling nog maar eens een reorganisatie, de zoveelste op rij. Wie had durven voorspellen dat de school, gegroeid uit de Middeleeuwse Sint-Lucasgilde, nu deels tot universitaire opleiding zou evolueren?

Gesticht in 1663 als 'Academie voor Schone Kunsten' werd ze uit het Ancien Régime herboren en uiteindelijk 'Koninklijk' in 1817 (KASKA). De steeds zelfstandig bestaande instelling kreeg er al in 1885 met het 'Hoger Instituut' een groter broertje bij; later werd dat 'Nationaal Hoger Instituut voor Schone Kunsten' (NHISK). In de 20ste eeuw werd ook de architectuuropleiding verzelfstandigd (NHIBS), en bij de laatste eeuwwisseling werd het hele conglomeraat opgenomen in het hogeschooldecreet en omgevormd tot "departementen" van de 'Vlaamse Autonome Hogeschool Antwerpen'. Dat resulteerde in het haast roemloos verwijnen van de historische naam, dus nog maar eens een herbenaming naar 'Artesis Hogeschool Antwerpen' met campusnamen. Campus 'Koninklijke Academie voor Schone Kunsten' was geboren.

Binnen die hele evolutie wisselde ook de plaats en status van de opleiding tot restaurator. Aanvankelijk bestond die vorming eigenlijk niet en situeerde de restauratiepraktijk zich binnen het ambacht. Pas in het vierde kwart van de 20ste eeuw zou de opleiding een plaats vinden in de 'Academie'. Aanvankelijk louter als

een opleiding van vaktechnische vaardigheden in avondonderwijs, die een diploma van 'restauratietechnicus' opleverde.

Met het aanleren van conservatie-restauratietechnieken werd in september 1988 gestart, toen een driejarige dagopleiding 'Optie Restauratie' werd gecreëerd binnen het NHISK. Studenten die al een vierjarige opleiding in het hoger kunstonderwijs hadden doorlopen kregen voor hun praktische oefeningen objecten te behandelen uit musea, archieven en monumenten.

In 1994, met de hervorming van de hogescholen in Vlaanderen, dreigde de restauratieopleiding samen met het NHISK te verdwijnen. Tijdelijk werd de opleiding, nu teruggebracht tot 4 jaar 'Hoger Onderwijs van het Lange Type', ondergebracht binnen het KASKA. Kort erna ontstond de 'Vlaamse Autonome Hogeschool Antwerpen' (later 'Artesis Hogeschool Antwerpen' en nu 'Artesis Plantijn') en verschoof alles weer.

Met het aanvaarden van de Bolognaverklaring over het hoger onderwijs werd de stap naar academisering gezet. Die finaliteit (?) is nu bereikt. De opleiding restauratie wordt immers vanaf 1 oktober 2013 deel van de Universiteit Antwerpen, binnen de Faculteit Ontwerpwetenschappen.

Bij de foto's op p. 12:

Links het afgenomen beeld van de hoek Klappdorp en Mutsaardstraat, rechts dat van de Keistraat 14 (dit is afkomstig uit een stedelijke bewaarplaats en werd nadien overgedragen aan Voor Kruis en Beeld). Foto's uit mei 2013, toen nog in de afdeling Conservatie/Restauratie, 'studio Steen' o.l.v. Carolien van der Star.

O.-L.-Vrouw van Bijstand en Victorie

O.-L.-Vrouw van Peis en Vree

O.-L.-Vrouw van Gaverland

Nadat we, in de eerste aflevering, 'O.-L.-Vrouw van Antwerpen', het processiebeeld van de kathedraal, uitvoerig hebben toegelicht begeben we ons nu naar één van de andere monumentale kerken van Antwerpen, en alfabetisch komt dan de Sint-Andrieskerk op de eerste plaats.

Deze stemmige kerk, gelegen in de 'Parochie van Miserie', bekleedt een apart plaatsje in het hart van menig sinjoor. En dit was ook zo voor wat de processie betreft. De processie van de kathedraal ging telkens uit op de zondag na half oogst terwijl men deze van Sint-Andries kon bekijken op 15 augustus, het Mariafeest bij uitstek. Helaas, is ook deze rondgang ter ziele gegaan. Ze ging voor de laatste maal uit in 1961. Deze arme kerk had nochtans genoeg sieraden om de processie te stofferen. Ze moest hiervoor elders niets gaan lenen. In tegenstelling tot de andere historische kerken van Antwerpen bezit Sint-Andries niet één maar drie processiemadonna's.

O.-L.-Vrouw van Bijstand en Victorie

De eerste in de rij is 'O.-L.-Vrouw van Bijstand en Victorie'. Haar beeld staat steevast opgesteld in de Mariakapel van de kerk. In 1689 stichtte pastoor Gaspard van Tichelt (1639-1705) de 'Broederschap van O.-L.-Vrouw van Bijstand en Victorie' uit dankbaarheid voor de bijstand in deze tijden van oorlog en voor de ontzetting van de stad Wenen (12 september 1683), belegerd door de Turken. Zo werden ook Hongarije met Boedapest (1686) en Belgrado (1688) bevrijd van het Ottomaanse juk. Een strijd die ook al meer dan een eeuw vroeger met de 'Slag van Lepanto' (1571) op zee werd uitgevochten.¹ Een allusie op deze victorie

treft men trouwens aan op de zijanten van de draagsokkel van het Mariabeeld met de voorstelling van elementen die een oorlogsbuit symboliseren.

Het draagbeeld van dit Mariabeeld is uit lindenhout vervaardigd en gepolychromeerd. Het meet 1,17 m en is open aan de achterzijde, dit om het werk van de dragers tijdens de processie te verlichten. De linkerarm, waarop Maria haar Kind draagt, is afneembaar. In haar rechterhand is een opening voorzien voor de scepter. Ook het Jezuskindje kan een scepter dragen. De hoofden van moeder en kind zijn met echt haar bedekt en voorzien van een staaf waarop een kroon kan worden geschroefd.

Volgens kunsthistoricus Jan Van Damme dateert het beeld van het einde van de 16de eeuw. De kunstenaar is onbekend. Het is een slank beeld, voorzien van een lang en eenvoudig kleed dat geel werd geschilderd. Doordat het gelaat van Maria en het kindje Jezus eeuwenlang blootgesteld waren aan kaarsenwalmen en stof vertoonden zij een donkere patine. In 1992 achtte men het dan ook nodig deze

1 Ook het straatbeeld op de hoek Korte Ridderstraat en

Steenhouwersvest 22 kreeg de eretitel 'van Bijstand en Victorie' toebedeeld.

Het trio van Sint-Andries (Jos Dobbeleers)

delen van het beeld op te frissen. Een delicaat werkje dat met veel zorg werd opgeknapt door restauratrice Judith De Keyser.

Vroeger was het de gewoonte het Mariabeeld te tooien met de aangepaste kledij volgens de liturgische tijd van het jaar. Bovendien werd het, bij grote plechtigheden, feestelijk aangekleed (met zilveren schoot, praalmantel, mooiste kroon, enz.) en centraal in de kerk opgesteld.

In de loop van de voorbije eeuwen kreeg 'O.-L.-Vrouw van Bijstand en Victorie' een welgevulde kleerkast. Maar ook in de 21ste eeuw kreeg dit Mariabeeld er nog een kleedje bij. In 2001 werd in Antwerpen het modejaar

gevierd en, vermits het modemuseum en de verschillende bekende Antwerpse ontwerpers in de Sint-Andriesparochie gevestigd zijn, oordeelde pastoor Rudi Mannaerts het ogenblik gekomen om de Moeder Gods nog eens in het nieuw te zetten. Hij wilde breken met de koninklijke praal van de zogenaamde Spaanse madonna's uit de 16de eeuw. Het beeld dat de mensen hebben van de mariale kledij is na 400 jaar nog steeds onveranderd. Dus, hoge tijd om hier verandering in te brengen. In plaats van de zoveelste nieuwe mantel of schoot had de parochieherder zijn zinnen gezet op een eigentijdse outfit. Hiervoor nam hij contact met Ann De Meulemeester, de meest poëtische van de zes Antwerpse mode-iconen, en tot

zijn verwondering ging zij meteen in op zijn vraag. Volgens de ontwerpster was de manier waarop de pastoor dit vroeg zo aandoenlijk dat ze niet anders kon dan 'ja' zeggen. En, na het aankleden, zei ze: "Voilà, dat heb ik nu eens voor haar gedaan." Sindsdien is het modern aangeklede beeld zowat het uithangbord van Sint-Andrieskerk geworden.

We zien Maria als een slanke 21ste-eeuwse dame in een lang kleed. Het is een creatie in zwart-wit, versierd met modieuze elementen, eigen aan de ontwerpster, nl. pailletten en veren. De veren krijgen hier betekenis i.v.m. de zinnebeeldige duif van de H. Geest die bij de 'aankondiging' de ontvangenis symboliseert door zijn stralen op Maria te laten neerdalen. Het kindje Jezus kreeg geen aangepast kleedje en alle attributen van Maria, behalve een rozenkrans aan haar rechterpols, werden verwijderd.

De processie van Sint-Andries gaat dan wel niet meer door maar toch ging O.-L.-Vrouw in haar modern gewaad reeds vrij vlug op wandel. Na de ochtendmis van zondag 9 september 2001 vertrok een kleine processie aan de Sint-Andrieskerk en ging naar de Nationalestraat waar parochiepastoor Rudi Mannaerts een bezinningskapel inzegende.

O.-L.-Vrouw van Peis en Vree

Het wordt nu stilaan tijd dat we ons naar het tweede processiebeeld begeven. Dit beeld, of beter gezegd beeldje, vinden we aan de ingang van de kerk, wanneer men deze binnenkomt langs de kant van de Sint-Andriesstraat. Het staat opgesteld in een mooie gebeeldhouwde uitstalkast. Dit eikenhouten pronkstuk is een geschenk van Robert de Kerckhove d'Exaerde, die van 1907 tot 1919 hoofdman was van de

broederschap. Want ook voor dit deeld werd er een broederschap gesticht. O.-L.-Vrouw kreeg hier de eretitel 'van Peis en Vree'; eigenlijk een tautologische verbinding want beide woorden hebben dezelfde betekenis. Misschien werd O.-L.-Vrouw hier vroeger veel aanroepen om rust te brengen bij huiselijke en andere twisten die door de miserie in deze parochie onvermijdelijk waren.

Het beeldje is afkomstig van de St.-Michielsabdij. Van dit machtige norbertijnerklooster, dat gelegen was tussen de Kloosterstraat en de Sint-Michielskaai, is niets meer terug te vinden. De Oostenrijkers stelden de abdij onder sekwestering, de Franse overheersers verspreidden haar kunstwerken en Napoleon installeerde zijn scheepswerven op het domein. De desolate ruïnes die de Hollanders achterlieten na de Belgische onafhankelijkheidsstrijd in 1830 werden uiteindelijk grondig gesloopt.

In deze abdij bevond zich ons beeldje dat zou dateren van de 14de eeuw. Er werd reeds om haar voorspraak voor vrede gebeden in de helft van de 17de eeuw, tijdens het prelaatschap van Joannes Chrysostomos van der Sterre, de uit 's Hertogenbosch afkomstige norbertijn die hier in 1652 overleed. 't Is onder het bestuur van diens opvolger Jan Chrysostomos Teniers dat

Het trio van Sint-Andries (Jos Dobbeleers)

in 1705 de broederschap van 'O.-L.-Vrouw van Peis en Vree' werd opgericht.

In het archief van Sint-Andries wordt het eerste guldenboek van de broederschap bewaard. Het loopt over de periode 1705-1796, bijna een eeuw Antwerpse geschiedenis. De eerste bladzijde draagt het wapen met de drie beertjes van de schildersfamilie David Teniers, waartoe de abt behoorde. Men leest er tevens de kenspreuk "Tene quod bene" (houdt wat goed is). Onder abt Jacob Thomas vierde men op 6 april 1755 met grote luister het 50-jarig bestaan van de broederschap.

Wanneer de abdij onder het Fanse bewind de deuren sloot werd het beeldje tijdelijk ondergebracht in het Sint-Martinusgodshuis aan de Schoytestraat om in 1812 zijn definitieve bestemming te krijgen in de Sint-Andrieskerk. Hier kwam in 1854 een genootschap tot stand dat weer aanknoopte met de broederschap uit de Sint-Michielsabdij. De viering van het 2de eeuwfeest van de broederschap (1905) in Sint-Andrieskerk duurde een volle week.

Sinds 1882 trokken de leden van deze broederschap jaarlijks op bedevaart naar Oostakker. Het timpaan van een van de portalen van de basiliek van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes aldaar werd trouwens geschonken door de bedevaartgangers van Sint-Andries.

We zien het beeldje nu in de kerk, getooid in een fris wit kleedje, versierd met een kruis met gelijke armen, en op het hoofd een kanten sluier en een kroon. Het eveneens gekroonde Christuskind zit op haar rechterarm en maakt een zegenend gebaar met de rechterhand. In de linkerhand draagt de Moeder Gods een vergulde en met een strik versierde bloementak waarin zich ook korenaren bevinden die naar het brood van de eucharistie verwijzen.

Ook 'O.-L.-Vrouw van Peis en Vree' beschikt over een gevulde garderobe en op haar grote mantel vindt men tevens de 10 bloemen die symbolisch de deugden van Maria voorstellen.²

O.-L.-Vrouw van Gaverland

En dan is er nog het derde beeld in de Sint-Andrieskerk. Als je het kerkgebouw binnenkomt via de hoofdingang bemerk je op de achterzijde van de laatste pilaar links een houten beeldhouwwerk (1877) van de hand van Jan-Baptist De Boeck (Antwerpen 1826 - Lokeren 1902). We zien een monnik, geknield voor een boom waarin een piepklein Mariabeeldje staat. De boom verwijst naar de lindeboom waarin het beeld, begin 16de eeuw, in Melsele werd gevonden

² De betiteling 'O.-L.-Vrouw van Peis en Vree' vinden we ook terug in het straatbeeld van de parochie, in de Schoytestraat (61) en op de hoek van de Kloosterstraat en de Willem Lepelstraat.

De Moeder Gods houdt in de rechterhand een scepter met rozenkrans terwijl ze op de linkerarm het Christuskind draagt dat een zegenend gebaar maakt. Over het eenvoudige witte kleed, draagt O.-L.-Vrouw een rode mantel en zowel Maria als haar Kind dragen een kroon. De monnik is de H. Benedictus-Jozef Labre (Amettes, N.-Fr., 1748 - Rome 1783). Deze man, begenadigd met uitzonderlijke gaven zoals bilocatie (gelijktijdige aanwezigheid op twee plaatsen) en extase, liep er steeds bij als een beroepsbedevaarder in een vuile en gescheurde kledij, een koord om het middel met daaraan een bedelnap. In feite heeft de beeldhouwer hem te verzorgd uitgebeeld.

B.-J. Labre probeerde tot verschillende ordes toe te treden maar werd uiteindelijk 'vagebond van God' die de rest van zijn leven bedelend

van de ene bedevaartplaats naar de andere trok. Hij stierf, totaal uitgehongerd en verwaarloosd, op de trappen van de Santa Maria di Monte in Rome, nauwelijks 33 jaar oud. In 1881 werd hij heilig verklaard en werd hij de patroon van - wat had u gedacht? - bedelaars, pelgrims, daklozen, landlopers en ontheemden. De brave monnik bezocht in 1775 de Mariaaarden in Duitsland en kwam vandaar naar Antwerpen, waar hij logeerde bij de zusters in de Kammenstraat. Hij vervolgde zijn pelgrimstocht langs Vlaamse wegen en verbleef 9 dagen in Gaverland, gehucht van Melsele. Dit genadeoord had een diepe indruk op hem gemaakt.

In 1511 vonden enkele leden van de familie Van Bosch een Mariabeeldje onder een lindeboom in Gaverland (Melsele). Volgens de legende werd het beeldje bij de kerkmuur geplaatst opdat de pastoor het zou vinden, maar de volgende dag bevond het beeldje zich opnieuw op zijn vindplaats en dit gebeurde tot driemaal toe. Kort nadien bouwde men aldaar een kapel die in 1665 verbouwd en in 1799 verwoest werd. In 1864 werd de huidige kapel ingewijd, in 1870 vergroot en opnieuw ingewijd. Het 16de-eeuwse eikenhouten beeldje meet slechts 39 cm en is doorgaans aangekleed. Gaverland is de dag van vandaag nog altijd een drukbezocht genadeoord.

Het is tijdens de epidemie van cholera, die Antwerpen teisterde in 1866, dat op 5 augustus van dit ongeluksjaar de broederschap van O.-L.-Vrouw van Gaverland in Sint-Andrieskerk werd gesticht. Nog jaarlijks gaat men op de tweede zondag na Pasen, vanuit de Sint-Andrieskerk, te voet op bedevaart naar Gaverland om er de bijstand van de Moeder Gods af te smeken voor de zielen van het vagevuur, voor de stad

Het trio van Sint-Andries (Jos Dobbeleers)

Antwerpen en voor het geliefde vaderland.

En ook dit beeldje, al is het dan zo klein, werd elk jaar meedragen in de processie van Sint-Andries.

"Melsele (Waes). Mirakuleus beeld van O.L.V. van Gaverland. Aan de voeten van Maria heb ik voor U gebeden"
Prentbriefkaart, ongedateerd (jaren 1940-1950), verz. WS

Buiten deze drie Mariabeelden werden jaarlijks nog verschillende sieraden uit de kerk meedragen, o.a. de vermaarde reliekkast van van de XXXVI heiligen en 'Amalfi', het zilveren scheepje (reliëkhouders van de H. Andreas).

Misschien later meer hierover, maar nu wachten er nog een resem processiemadonna's.

Jos Dobbeleers

Literatuur

- Bart Govaerts, 'St.-Andrieskerk, Antwerpen', 1978.
- J. Gleisner-Van Feuckelom, J. Van Dyck jr., L. Baplu-Simons, E. Vandenbroucke en J. Donckers, 'Het verhaal van een garderobe', 1995.
- Jo Claes, Alfons Claes en Kathy Vincke, 'Sanctus - Meer dan 500 heiligen herkennen', 1990.
- Jo Claes, 'De vele gedaantes van Maria', 2011.
- 'Jubelprocessie 12 sept. 1976' brochure, uitgegeven n.a.v. 700 jaar Sint-Pauluskerk.
- Sint-Andrieskerk: archief.
- Sint-Andrieskerk: Documentatiecentrum van het Antwerps Kerkelijk Erfgoed.
- Gazet van Antwerpen: diverse krantenknipsels.

Antwerpen. Schipken "Amalfi" met wonderbare olie van den H. Andreas. Kerk van St Andries Antwerpen
Prentbriefkaart, ongedateerd (na 1905, voor 1945), zonder naam van uitgever - Verz. WS

Pas verschenen

Rudi Mannaerts, 'Sint-Andries. De Antwerpse Sint-Andrieskerk, een openbaring', vzw Maria-Elisabeth Belpaire en Toerismepastoraal Antwerpen: Antwerpen, 2013.

ISBN 9789080645158
Verkrijgbaar aan de balie in de kerk.

Erfgoeddag heeft telkenjare het Antwerps stratenparcours te delen met de "ten miles". Het weer was schitterend. Met een groepje enthousiaste deelnemers wandelden wij doorheen de 'parochie van miserie'. Vanaf de Kleine Markt vertrokken wij om 11 uur in de voormiddag en om 16 uur 's namiddags. Het verschil van het drukke wekelijks straatverkeer naar deze zondagse rustige wandeling bracht 'een stop op de tijd'.

De ommekeer van deze buurt doorheen de jaren, de vele gangen die er ooit bewoond werden door gezinnen met vele kinderen in kleine behuizing, evenals de stegen waar bescheiden woningen bestemd waren voor behoeftige mannen of vrouwen werd een ontdekking. Deze buurt was goed voorzien van devotieplekken door de Mariabeelden die symbool stonden voor de bijstand van mensen in nood. Waar de evolutie van de tijd het toelaat, en de eigenaars of omwonenden hun medewerking verlenen, worden deze beelden nog steeds bewaard en verzorgd.

Deze wandeling werd afgesloten in het museum van Sint-Andriesskerk waar de afbeelding van een toenmalige bewoonde steeg aansprak. De sfeer in heel de parochie van miserie kon aangevuld worden met de verschillende kunstwerkjes die wij hier ook kunnen tonen.

Vrienden van de Antwerpse Madonna's

(2013)

VOORZITTER: Leo baron Delwaide, Antwerpen.

Begga Andries, Berchem (Antwerpen) – Mw. Basten, Nederland – Eva Coltof-Brouwer, Antwerpen – Boudewijn Callens, Wilrijk – Dree De Vries, Vilvoorde – Eric Deckers, Schoten – Guy Deckers, Berchem – T. en C. Derks-Rijsheuvels, Wilrijk – M. Willems, Ekeren – Armand Steenackers, Antwerpen.

Leo en Ingrid Berndsen-Scholtz, Antwerpen – Gerarda Beukelaer, Zoersel – Michel Buytaert, Wilrijk – Luc Coppens, Ekeren – Elisabeth De Kaey-De Frenne, Antwerpen – Simon Deckers-Cols, Antwerpen – Guy Diercxsens, Hove – Jan Engels, Antwerpen – Paul Govaerts, Merksem – Jean Grobet, Antwerpen – Robert Holtrust, Essen – Theodora barones Janssen-Arts, Brussel – Eliane Leijssen, Deurne – Pascal Mallien, Schilde – Pierre Michelet, Hove – Olse vzw, Merksem – Paul Peeters, Gierle – Herman Pepermans, Berchem – Jozef Rombouts, Schoten – Etienne van Caster, Mortsel – Paul van den Hove d'Ertsenryck, Zandhoven – Hilda Van Gool, Antwerpen – Jan Van Rompaey, Berlaar – R. Vertriest, Hove.

Suzanne Arnou, Brasschaat – Augusta Arts, Antwerpen – Paul Arts, Antwerpen – Maria Avonts, Hemiksem – Lydia Baeck, Wilrijk – Jacqueline Baerts, Merksem – Walter Baisier, Antwerpen – Lode Baplue, Brasschaat – Joanna Bastiaens, Antwerpen – Isa Bekers, Borgerhout – Bart Belmans, Berchem – Jos Berckmans, Wilrijk – Henry Bergsma, Borgerhout – Alfons Bertels, Borgerhout – Jeroen Boel, Waasmunster – Brenders-Janssen, Merksem – Simonne Brusseleers, Zoersel – Walter Bruynseels, Honeydew (Zuid-Afrika) – Ward Buys, Merksem – Henri Cant, Deurne – Patrick Castelein, Kontich – Paul Cattrysse, Hamme – Daniel Christiaens, Antwerpen – Magda Claesen, Wilrijk – H. en A. Collart-Verelst, Deurne – Walter Corluy, Berchem – Marc en Françoise Corluy-Schaffers, Wilrijk – Bruno Cornelis, Itegem – Stefan Croenen, Borgerhout – Maurice D'Hoore, Zingem – Roland Daes, Antwerpen – H. en M. De Belder-De Broeck, Deurne – Rudolf De Bleser, Gent – Jozef De Bleser, Merksem – Jean-Pierre De Bruyn, Oostakker – Mw. De Bruyn-Nuyts, Antwerpen – Pierre De Deken, Berchem – A. De Keersmaeker, Antwerpen – Christel De Meulder, Kontich – Jean-Marie De Meulder, Antwerpen – Alfons De Meulder, Merksem – De Munck-Wouters, Antwerpen – Andre De Proft, Aalst – Daniel De Rycke, Antwerpen – Henri De Sagher, Puurs – Mia De Schamphelaere, Edegem – Margriet Dedroog, Merksem – René della Faille de Waerloos, Kontich – R. en M. Desmet-Bernad, Antwerpen – Irene Dewaele, Kapellen – Cornelis Dietvorst, Borgerhout – Jos Dobbeleers, Antwerpen – W. Dobbeleers-Borghs, Merksem – Dhr. en Mw. Dor-Delori, Wilrijk – J. Driesen-Van Rossum, Antwerpen – Ch. du Bois de Vroylande, Malvoisin (Gedinne) – Marie-Claire du Bois de Vroylande, Beauvechain – Paul Durt-Joos, Edegem – Elisabeth Elewaut, Antwerpen – Luk Fabré, Wilrijk – Luc Fornoville, Berchem – Freddy Franck, Berchem – Baudouin Goeminne, 's Gravenwezel – Franciscus Goossens, Antwerpen – Marc Groetaers, Wilrijk – Heemkring Linsella, Lizele (Puurs) – Lutgart Hendrix, Deurne – Philippe Hernould, Antwerpen – Michel Hertoghe, 's Gravenwezel – M.L. Heymans, Antwerpen – P. Horemans, Deurne – Emmanuel Hurtekant, Assebroek – Elisa Huysmans, Antwerpen – Georges Impens-Stoot, Antwerpen – Marc Installé, Brasschaat – C. Janboers, Boechout – Myriam Janssens, Wilrijk – Wieland Janssens, Londen (V.K.) – Marie-Louise Keusters, Wommelgem – Bernadette Kiebooms, Boechout – Gerardus Koene, Antwerpen – J. en H. Kusters-Van Aken, Merksem – Lamiroy-Foket, Mortsel – Annick Leclair, Wommelgem – Madeleine Le Grelle, Sint-Pieters-Woluwe – Rosa Lenssens, Berchem – Lippens-Dobbeleers, Antwerpen – Marcelle Lombaerts-Van den Bril, Boom – Jean Pierre Loos, Edegem – Lotus Bakeries, Lembeke – Willy Lucidarme, Nieuwpoort – Bruno Luyten, Puurs – L. en J. Luyten-Collin, Antwerpen – J. en O. Machiels-Osterrieth, Aartselaar – Gino Maes, Zwijndrecht – Jozef Marijsse, Merksem – Gerda Marin, Antwerpen – Jean Mattheessens, Antwerpen – André Meeus, Antwerpen – Marsel Mertens, Merksem – Paul Meulendijks, Deurne – Alma Mommaers, Antwerpen – Chr. Museum, Berchem – André Myncke, Antwerpen – Marie Naedts, Wijnegem – Irène Niewiarowski, Brasschaat

Willem Nollet, Hove – Miguel Norbert Ubarri, Antwerpen – Hugo Nys, Borsbeek – Ongeschoeide Karmelietessen, Antwerpen – Pieter Oomen-Geenen, Antwerpen – Anita Paermentier, Merksem (Antwerpen) – Johanna Peeters, Deurne – Anna Pelgroms, Boechout – Ria Penders, Brasschaat – Procuur Vlaamse Kapucijnen, Antwerpen – Marleen Regnier, Borgerhout – Martha Rombouts, Edegem – Freddy Rouchet-Dedroog, Merksem – Paul Scheelen, Antwerpen – Christel Schillemans, Antwerpen – Schots-De Keyser, Hove – Jacques Smekens, Schoten – Paula Sörnsen, Merksem – St. Nikolaus-Hospital Eupen, Eupen – Dhr. en Mw. Standaert-Billiet, Kontich – Louis Stas-Donvil, 's Gravenwezel – Nora Sterkens, Antwerpen – Jozef Steurs, Antwerpen – Wim Strecker, Antwerpen – Gillain Struyf, 's Gravenwezel – Liliane Swolfs, Antwerpen – Anna Tirelire, Berchem – Jan Valvekens, Antwerpen – André Van Baarle, Antwerpen – Vera Van Bortel, Deurne – Marc Van Bouwel-Lembrechts, Deurne – L. Van Campenhout, Mechelen – Joseph van Caster-Grade, Antwerpen – Van de Vijver-Beheydt, Antwerpen – Yves van de Werve de Vosselaer, Schilde – Jozef Van de Wiele, Antwerpen – Guido Van Den Sande, Ekeren – Alfons Van Den Wyngaert, Kapellen – Theo Van der Auwera, Westmalle – Bertha Van der Elst, Merksem – Cornelia Van der Ploeg-Laboyrie, Kapellen – Dhr. en Mw. Van Deun-Dewitte, Antwerpen – Beatrijs Van Gestel, Berchem – Martha Van Herck, Hoboken – Simonne Van Heurck, Antwerpen – Ivo Van Hoorebeke, Wilrijk – Van Hooydonck-Pauwels, Brasschaat – Ann Van Houtte, Antwerpen – Van Impe-Monte, Mortsel – Benoît van Lidth de Jeude, Antwerpen – Van Lier-Winnepenninckx, Antwerpen – Nicole Van Look, Ekeren – Paule Van Rijckeghem, Nieuwpoort-Bad – Marie-Louise Van Rompaey, Schoten – Vandeplas-Gasia, Antwerpen – Gilbert Vandeputte, Berchem – Hugo Vanderhoeht, Antwerpen – Ernest Vanderlinden, Berlaar – G. Vanhalme, Harelbeke – Etienne Vanhamel, Antwerpen – Virginia Vanminsel, Deurne – Ronald Vanoystaeyen, Boechout – Rosalia Vekemans, Lier – Chris Verbeeck, Hove – Pierre Verelst, Antwerpen – Werner Verelst, Deurne (Antwerpen) – Mme. Vve Philippe Verhoosel, Woluwe-St. Pierre – Agnes Vermeulen, Kontich – Josette Verschaeren, Wilrijk – Antoon Verstrecken, Antwerpen – Willy Wellens, Antwerpen – H. Witters, Merksem – Lucas Zaman, Antwerpen.

Publicaties van Voor Kruis en Beeld

Cahiers van Voor Kruis en Beeld

- M. Norbert Ubarri, T. Michielsens, A. Beke en K. Janssen, '*Onze-Lieve-Vrouw der Eenzaamheid van Antwerpen*', Voor Kruis en Beeld vzw, Antwerpen, 2010. – 12 p. A4-formaat, geïllustreerd. Bestelbaar op het secretariaat van Voor Kruis en Beeld (zie hieronder) aan 2,5 euro (zwart-wit) of 7,5 euro (kleur) + verzendingskosten.

Madonnaboek

'Madonna- en heiligenbeelden in de Antwerpse binnenstad', Antwerpen, 2010. – 272 pagina's, 16 x 24 cm, ca. 600 foto's. Uitslaande plattegrond. – ISBN 9789085865353 – Verkoopprijs 19,50 euro.

Verkrijgbaar op volgende verkooppunten: Kathedraalshop (Lijnwaadmarkt), Stads-winkel (Grote Markt), Shop Rubenshuis (Wapper), MAS-Shop (Hanzestedenplaats), De 3 Leliën (Leopoldstraat 59) en Erfgoedhuis Den Wolsack (Oude Beurs 27).

Bestelbaar via het secretariaat van Voor Kruis en Beeld (03 455 58 44 – secretariaat@verbeelding.be), in de boekhandel of rechtstreeks bij uitgeverij BAI (03 320 95 95 – info@blonde.be).

Onze-Lieve-Vrouw Onbevleed Ontvangen, Italiëlei (tuin kapucijnen) – voor en na behandeling (zie p. 10)